

HARF DEVRİMİ'NİN İSTANBUL KİTAPÇILARINA EKONOMİK ETKİLERİ

Niyazi ÇİÇEK*
Nurhan KABAKULAK**

ÖZ

1928 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen Harf Devrimi, Türk toplumunun dini, eğitim ve kültürel yaşamına köklü değişiklikler getirirken, basimevlerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkinin, ilk başlarda psikolojik olması kadar aynı zamanda mali açıdan güçlükler çekilmesi şeklinde olduğu görülmektedir. Yazı değişikliği olarak bilinen Devrim’in ardından yayın faaliyetinin arttığı göz önünde bulundurulduğunda, bu güçlüklerin büyütülemeyeceği ileri sürülmektedir. Fakat, gazetelerde çıkan haberler ve kitapçıların hazırladıkları raporlar dikkate alındığında, sonucun hiç de söylendiği gibi olmadığı düşünülmektedir. Değişiklikten sonra Arap harfli yayınlar bir anda hurdaya dönüşmüş ve yeni kitap baskıları için Latin harfleri hemen temin edilememiştir. Bu problemler, kitap basımıyla uğraşanları zor duruma düşürmüştür. Yaşanan bu güçlükler, bazı kitapçıların kapanma riskiyle yüz yüze kalmasına, bir kısmının borç yükü altına girmesine ve birkaçının da zorunlu ortaklığa gitmesine neden olmuştur. Sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, basimevlerinin Devrim’den nasıl etkilendikleri, incelenmeye değer bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışma, İstanbul kitapçılarıyla sınırlandırılmıştır. Belgesel analiz metoduyla ele alınan konu, arşiv vesikaları değerlendirilerek ve basılı eserler irdelenerek araştırılmıştır. Çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Arap harfli kitapların satılmayıp elde kalması, İstanbul kitapçılarının sermayesini ciddi oranda azaltmıştır. Hükümetin yardım edememesinden dolayı, bu zorluklar karşısında basimevleri darboğaza düşmüşler ve bankalardan kredi almak zorunda kalmışlardır. Başta belirlenen harf düzeninin daha sonra tadilata uğramasıyla, satılan kitaplar iade edilmiştir. Tüm bu sebepler yüzünden basimevlerinin büyük zarara uğradıkları görülmüştür. Zararlarının telafisi için zaman zaman Devletten yardım talebinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Harf Devrimi-Ekonomi, basimevleri, İstanbul kitapçıları

ECONOMICAL IMPACTS OF THE LETTER REVOLUTION ON ISTANBUL BOOKSTORES

ABSTRACT

The alphabet revolution, which took place in Turkey in 1928, brought about profound changes in the religious, educational and cultural life of the Turkish society, and had a significant impact on the printing houses. This effect seems to be in the form of financial difficulties at the same time as psychological at the beginning. It is argued that these difficulties cannot be exaggerated, considering that an intense publication activity has been launched after the revolution known as the alphabet change. However, considering the news in the newspapers and the reports prepared by the bookstores, it seems that the results of the revolution

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ncicek@istanbul.edu.tr

** Uzman Yardımcısı, Yeditepe Üniversitesi, nurhan.kabakulak@yeditepe.edu.tr

were not as it was said at the time. After the change, publications with the Arabic-letters turned into a waste paper and Latin letters for new books are not immediately supplied. These problems have put the people who deal with publishing the book in a difficult situation. These difficulties have led some bookstores to face the risk of closing down, some to get under debt and a few to go to compulsory partnership. When the results are taken into consideration, how the printing houses are influenced by the Revolution stands as a subject worth investigating. This study is limited to Istanbul bookstores. The subject covered by the documentary analysis method has been researched by evaluating the archive documents and examining the printed works. The following results have been reached in this study: The fund of Istanbul bookstores was seriously decreased by the leftover of books with Arabic letters. Because of the government's inability to help, the printing houses have been overwhelmed by these difficulties and they had to borrow money from the banks. In particular sold books have been returned by later change of the original letter order. Because of all the reasons, printing houses have been seen to suffer great damage. They sometimes asked the government for help in compensating their losses.

Keywords: Alphabet Revolution-Economy, printing houses, Istanbul bookstores

Giriş

Türkiye’de basın-yayınla ilgili çoğu kuruluşun yaygın olarak İstanbul’da bulunduğu bilinir. Birçok gazete ve dergi yayıncısı gibi kitapçılar da bugün Avrupa yakasında Fatih sınırları içerisinde Eminönü semtinin Bâbüâlî denilen kısmında önceden beri varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu bölge, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi’nde çeşitli siyasi, idari, kültürel ve sosyal olayların merkezi olmuştur. 18.yy’ın sonları ve asıl olarak 19.yy.da Bâbüâlî, Başbakanlık ve bakanlıkların bulunduğu bölge olup, Osmanlı Devleti’nin yönetim merkezi¹ iken aynı zamanda Türk basınının da kalbi olma özelliğini korumuştur.² Bugün İstanbul Valiliğinin bulunduğu Ankara Caddesi boyunca İstanbul’un büyük kitapçıları sıralanmaktaydı. Bu kitapçılar kaynaklarda “İstanbul Kitapçıları”, “Bâbüâlî Kitapçıları”, “İstanbul Tabileri” şeklinde anılmaktadır.³

Bâbüâlî’de kitapçıların açılmaya başladığı 19.yy’ın ikinci yarısından sonra onlarca kurulmuş, bastıkları kitaplarla Türk kültür hayatına büyük katkı sağlamışlardır. Bunlar içerisinde ön plana çıkan *İkbal*, *İnkılap*, *Çığır*, *Semih Lütfi*, *Tefeyyüz*, *Kanaat*, *Gayret*, *Südi Kütüphanesi*, *Resimli Mecmua*, *Üniversite Kitapevi*, *Yeni Şark Kitapevi*, *Cihan Kitabevi* vb. daha birçok kitapçı burada bulunmaktaydı.⁴ Aynı zamanda *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri gibi kitle iletişim araçlarının da çoğu bu bölgedeydi.

¹ Mehmet İpşirli, “Bâbüâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Vakıf, İstanbul, 1991, s. 379.

² “Divan yolu üzerindeki Sultan Mahmut Türbesi’nden başlayıp Sirkeci meydanına kadar kavşikli bir şekilde inen bu cadde, orta noktada kırılır. Bu orta nokta Bâbüâlî denilen, yani Osmanlı sadrazamlarının konağı, yönetim yeri olan, aynı zamanda da Paşa kapısı denilen, valilik binasını orta merkeze alır. Sultan Mahmut Türbesi’nden, yani Divan Yolu’ndan, köşeden başlayıp valiliğin uç noktasına, yani köşe noktasına kadar olan kısma eskiden Mahmudiye Caddesi adı verilmekte, valilikten aşağı ve Sirkeci’ye kadar olan kısmına da Bâbüâlî denilmektedir” (Nedret İşli, “Bâbüâlî’de Yayınları”, <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-98/anonim-bab-i-alide-yayinevleri.html> (23 Eylül 2015).

³ Burhan Arpad, “Hesaplaşma, Bab-i-ali Kitapçıları”, TT.582450, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği: Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5921/00158_2450010.pdf?sequence=1 (10 Ağustos 2016).

⁴ a.y.

Bâbiâli'deki bu kitapçılar, farklı tarihlerde yaşanan siyasi çekişmeler, savaşlar, sansür ve devrimler şeklindeki birçok olaydan doğrudan etkilenmiştir. Şüphesiz bunlar içerisinde özellikle 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi'nin önemli bir yeri vardır. İlk başlarda bu etkinin daha çok ekonomik olduğu görülür. O yıllarda yaşanan vakalara ait resmi ve özel belgeler yeteri kadar gün yüzüne çıkarılıp ilmi metotlar ışığında tahlil edilemediğinden, bu ekonomik zorlukların nasıl ve ne boyutta olduğunu henüz lâayıyla bilemiyoruz. Her ne kadar birkaç belgeye rastladığımız Maarif Vekâletinin arşiv fonu, Cumhuriyet Arşivinde kullanıcıyla buluşsa da tamamı olmayıp, 1920-1928 arası dönemi kapsamaktadır. Özellikle basımevlerinin Harf Devrimi sonrası yaşadıkları durumu öğrenebilmek için daha sonraki yıllara ait dosyaların açılması beklenecektir. Yine Matbuat Umum Müdürlüğü gibi basın ve yayınlara ilgili kurumların arşiv fonları tamamen gün yüzüne çıktığında, bu konuya aydınlatılacak belgelere rastlanabileceği düşünülmektedir. O döneme ait günlük gazetelerdeki haberler, aylık dergilerde çıkan makale ve röportajlar konuya kısmen ışık tutmaktadır. Bu makalede yazı değişikliği olarak bilinen Harf Devrimi'nin İstanbul'da faaliyet gösteren kitapçıları ekonomik yönden nasıl etkilediği ele alınacaktır.

Basımevlerini ekonomik güçlüklerle yüz yüze bırakan yazı değişikliği, Hükümetin bir anda aldığı karar olmayıp yaşanan bir sürecin sonucuydu. Osmanlı Devleti'nde⁵ de tartışılan harf meselesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber gerçekleştirilme zemini buldu. 18 Şubat 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresinde gündeme getirilmiş⁶, tepkiler üzerine henüz erken olduğu düşünülerek resmi girişimlere teşebbüs edilmemişti. Tüm bu tepkiler, karşıt görüşler ve eleştirilere rağmen değişiklik düşüncesi, bazı kaynaklara göre önceden beri Mustafa Kemal'in aklındaydı.⁷ 1926'dan itibaren gazetelerde Hükümetin süreci başlattığı haberleri yapıyordu.⁸ Ülkede eğitim sisteminin yeniden tesisiyle ilgili olarak Maarif Teşkilatına Dair Kanunu'nun çıkarılması sırasında bir Dil Encümeni'nin kurulacağı açıklanmış, görev yapacak üyeler ve görevlerinin bir talimatla belirleneceği ifade edilmişti.⁹ 1927'de birkaç küçük haberde kendine yer bulan yazı değişikliği konusu, 1928'in başından itibaren birçok yazar ve gazeteci tarafından açıkça konuşulmaktaydı. Aydınlar, Latin alfabesini öven yazılar kaleme alıp, bu alfabenin Türkçede kullanılmasıyla ilgili çeşitli denemeler yapmaya başlamışlardı. Bunun örneklerini Ahmet Cevdet¹⁰, Falih Rıfkı¹¹, Yunus Nadi, Celal Nuri, Hüseyin Cahit ve İbrahim Necmi¹² gibi gazeteci ve aydınların

⁵ Mahmut Babacan, "Tanzimattan II. Meşrutiyete Alfabe Tartışmaları", *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu 10-11 Kasım*, (Ed. Tülay Alim Baran), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 30-35.

⁶ Kazım Karabekir, "Latin Harfini Kabul Edemeyiz", *Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları*, (Haz. Hüseyin Yorulmaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 90-93.

⁷ Faik Reşit Unat, "Latin Alfabesinden Türk Alfabesine", *Türk Dili*, 2/23, 1953, s. 723; Fahri Kılıç, "Mustafa Kemal Paşa'da Latin Alfabesi Düşüncesinin Oluşumu", *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, (Ed. Cemil Öztürk ve İlhami Fındıkcı), Pegem Akademi, Ankara, 2011, s. 844.

⁸ *Cumhuriyet*, 23.03.1926.

⁹ "Maarif Teşkilâtına Dair Kânûn", Sayı: 789, *RG (Resmi Gazete)*, S. 338, t. 03.04.1926.

¹⁰ Metin Kale, "Harf Devrimi", *Erdem*, 11/33, Ocak 1999, s. 816.

¹¹ Neriman Tongul, *Harf İnkılabı*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1990, s. 115.

¹² *Milliyet*, 7, 16, 23, 24, 28.05.1928

yazılarında görmekteyiz. Tüm bu yazılar, Latin alfabesine geçişi savunan nitelikteydi. Bu yüzden Mayıs¹³ ve Haziran¹⁴ (1928) ayları, yazı değişikliği haberlerinin hem özel hem de resmi ağızdan duyurulmaya başladığı dönem olmuştur.¹⁵

Konuyla ilgili olarak devlet idaresindeki kurumlar gibi piyasada iş yapan firmalardan basımevleri de kendi çapında hazırlık yapmıştır. Bu hazırlıklar, yeni harf sistemi temin etmek, dizgiciler bulmak ve Fransız alfabe sistemine göre üretilmiş matbaa harflerine Türkçe seslerle ilgili bir takım değişiklikler yapmak şeklindeki çalışmalardır.

Tüm bunlara rağmen, gazete, dergi ve kitap basımı işiyle uğraşanların geçiş sürecini çok kolay atlattıklarını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü Latin harflerinin kabulüyle Arap harfli kitaplar yasaklanmıştı. Artık, bin bir emek ve ciddi bir sermaye ortaya koyarak çıkarılan bu yayınların satılması mümkün değildi. Başka bir ifadeyle, yenileri basılamadığı gibi daha önce basılmış olan eski harfli kitaplar bir anda hurdaya dönüşmüştü.

Bu makalede Harf Devrimi'nin İstanbul'daki basımevlerini nasıl etkilediği değerlendirilirken, ilk olarak o dönemdeki ekonomik durumları incelenmiştir. Devrim'in ardından yaşanan güçlükler, çekilen zorluklar, basımevlerinin elinde kalan eski harfli kitaplar, bu zararın telafisi için Devlet'in bütçeden ayırdığı tahsisatın belirsizliği irdelenen hususlardandır. Tüm bunlar yaşanırken, yeni harfli kitapların basılmasının ardından Maarif Vekâletinin harflerle ilgili birtakım tadilatlar yapmasıyla basılanların da elde kalıp satılamaması, bu çalışmada ele alınan diğer alt başlıklar arasındadır.

Harf Devrimi Gerçekleştirilirken Basımevlerinin Durumu

Harf Devrimi'yle beraber kitapçıların, Arap harfleriyle basmış oldukları kitapları piyasaya süremedikleri için maddi sıkıntılara düşmüş oldukları bilinmektedir. Hatta çoğu tabi¹⁶, basımevlerinin bu olayla ilk darbesini aldığını ifade etmektedir.¹⁷ Devrim'in ardından basımevi ve kitapçıların uğradıkları zararları yüksek sesle dile getirme gayretleri olmuştur. Her ne kadar Devlet'in desteğiyle maddi sorunların çözüldüğüne yönelik düşünceler bulunsun da¹⁸, Harf Devrimi sebebiyle çoğu basımevinin sermayesinin sıfıra indiği yaygın bir kanaattir. Nedret İşli, bu dönemde Devlet'in yardım etmemesi ya da edememesi sebebiyle Bâbiâli yayıncılığının en zor

¹³ 17 Mayıs 1928 tarihli gazeteler, Latin harfleri konusunda inceleme yapmak üzere iki komisyon kurulacağını haber veriyordu ("Tetkikatta bulunmak üzere iki komisyon", *Milliyet*, 17.05.1928).

¹⁴ BCA, 30.18.01.01/29.32.20.

¹⁵ Maarif Vekâletinin, yazı değişikliğinin nasıl ve nereden başlaması gerektiğini açıkladığı; aynı zamanda, konuyla ilgili raporlar hazırladığı bilinmektedir (Niyazi Çiçek, "Harf Devrimiyle İlgili Yeni Belgeler: Maarif Vekâlet'nden Başvekâlet'e Gönderilen Bir Belgenin Düşündürdükleri", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı: Osmanlı'nın İzinde*, (Haz. Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu), TİMAŞ, İstanbul, 2012, s. 451-466).

¹⁶ Yayıncı, basıcı, *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5859192f01d614.48624042 (20 Aralık 2016).

¹⁷ DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırma Masası, Bâbiâli Yayıncılığı ve İslami Neşriyat (rapor-toplantı metni), http://www.academia.edu/13597799/Bab%C4%B1ali_Yay%C4%B1nc%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1_ve_%C4%B0slami_Ne%C5%9Friyat, (12 Ekim 2015).

¹⁸ Candan Buket, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Yayıncılık ve Kütüphanecilik Etkileşimi*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 81.

zamanının 1928 yılı olduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Bu sıkıntılı durumu açıklayabilmek ve yetkililere problemlerini yüksek sesle duyurabilmek için İstanbul Kitapçıları rapor hazırlamışlar ve gazetelere bazı demeçler vermişlerdir.²⁰

TBMM'nin çıkardığı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”un kabulünden sonra gazete ve dergilerin 1 Aralık’tan (1928), kitapların ise 1 Ocak (1929) tarihinden itibaren eski harflerle yayımlanması ve okullarda eski harflerle basılmış olan ders kitaplarının okutulması yasaklanmıştır.²¹ Türk basın-yayın tarihi konusunda araştırmaları bulunan gazeteci ve yazar Alpay Kabacalı, Harf Devrimi’nin ardından Maarif Vekâleti tarafından Devlet Basımevince çok sayıda okul kitabı yayımlandığını bildirmektedir. Ayrıca, Remzi, Kanaat, Hilmi, İnkılap, Ahmet Halit ve Tefeyyüz vb. özel basımevlerinin de ders kitabı yayıncılığına girdikleri bilinmektedir.²² Yazı değişikliğinin kütüphanelere yansımaları konusunda çalışmaları bulunan Meral Alpay, bu yeni kitap yayıncılığının basımevlerinin yararına olduğuna inanmaktadır. Devrim ile beraber başlatılan eğitim seferberliğinin bol miktarda alfabe yayımlanmasını gerektirdiği; aynı zamanda, okullarda kullanılacak yeni harfli ders kitaplarına ihtiyaç duyulduğu için basımevleri daha yüksek kapasiteyle çalışmışlardır. Alpay’a göre bu durum, görünüşte basımevleri ve yayınevleri için tehlike arz eden Devrim’i, canlılık ve yarara dönüştürmüştür.²³ Fakat, hem tabilerin şikâyetlerinden hem de o dönemle ilgili yazılar kaleme alan bazı uzmanların makalelerinden, yazı değişikliği sürecinin basımevleri için çok kolay geçmediği anlaşılmaktadır. Dahası, basımevlerinin depolarında eski yazıyla yazılmış binlerce mektep ve eğitime yönelik kitaplar mevcut olduğundan, bunların bir anda satılamaz ve okutulamaz hale gelmesi kitapçılar için zarar anlamına geliyordu.²⁴ Bundan dolayı Latin alfabesinin kabul edilmesiyle özel basımevleri maddi olarak bazı sıkıntılara düşmüştür.

Arap harfli yayınların elde kalıp satılamaması sıkıntı sebebi olurken, yeni değişikliğe nasıl hazırlanacakları meselesi de kaygı duyulan diğer bir durumdu. Matbaalara yeni harf sağlanması, makinelerin düzenlenmesi, dizgicilerin bulunması ve bunların yetiştirilmesi konusunda basımevleri kendilerini maddi ve manevi olarak hazır hissetmediklerini ifade etmekteydiler.²⁵

İstanbul Kitapçıları, Harf Devrimi’nin millet adına ne kadar hayırlı ve ne derece verimli bir hareket olduğunu kabul ederken²⁶, Devrim’den dolayı uğradıkları zarara karşılık Devlet’in yeterli desteği veremediğini, yaşadıkları mağduriyetlerin göz ardı edildiğini ileri sürmüşlerdir.²⁷ İstanbul Kitapçılarının durumunu anlatan bir yazar,

¹⁹ Nedret İşli, “Bâbiâli’deYayınevleri”.

²⁰ D.M.N., “Harf İnkılabı ve İstanbul Kitapçılarının Perişan Hali”, *Resimli Şark Dergisi*, 8, Ağustos 1931, s. 13-14.

²¹ “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” (THK), Sayı: 1353, *RG*, S. 1030, t. 03.11.1928, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/463.html> (14 Mayıs 2010).

²² Kabacalı, *a.g.e.*, s. 177.

²³ Meral Alpay, *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi (İÜ) Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1976, s. 53.

²⁴ İşli, *a.y.*

²⁵ Osman Akkil, *Cumhuriyet’in İlanı Sonrası Türk Kitap Yayıncılığının Gelişimi ve Devlet-Özel Sektör İlişkisi*, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara, 2009, s. 17.

²⁶ D.M.N., “Harf İnkılabı ve İstanbul Kitapçılarının Perişan Hali”, s. 14.

²⁷ *a.y.*

seslerini lazım gelen makamlara duyuramadıkları için kabahatin biraz da kendilerinde olduğuna işaret etmiştir.²⁸ Çünkü dönemin ziraat, sanayi ve ticaret erbabı yaşadıkları sıkıntılarla ilgili şikâyetle bulunurken, kitapçılar perişanlıklarını dile getiremeyen zümre olarak görülmüştür.²⁹

Buna rağmen bazı teşebbüsler olmuştur. Mesela, Nisan 1929'da İstanbul kitapçıları namına bir heyetin, Maarif Vekiliyle görüşmek üzere Ankara'ya gittiği bilinmektedir.³⁰ Daha sonraki dönemlerde de çeşitli vesilelerle bunun devam ettiği görülmektedir. 1932 yılında İstanbul Kitapçılarından Ahmet Halit Kitaphanesi, Kanaat Kitaphanesi, Hilmi Kitaphanesi, Resimli Ay ve Tefeyyüz Kitaphanesi Türk Kitapçılığının halini anlatan ortak imzalı bir yazı kaleme alarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır.³¹ Şahmurat Arık'ın çalışmasında yer verdiği 1945 tarihli bir mektupta, Harf Devrimi'nin İstanbul Kitapçıları açısından olumsuz sonuçları açıklanmaktadır. Mektup, yazı değişikliğinden yaklaşık on yedi yıl sonra kaleme alınmış olsa da o döneme ait çeşitli ipuçları barındırmaktadır. Hilmi Kitabevinin sahibi İbrahim Hilmi, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine hitaben yazmış olduğu mektubunda³², kitapçıların Harf Devrimi ile yaşadığı zorlukları anlatmıştır. 1928 yılında Maarif Vekâletinin teminatıyla iki yüz bin liralık masraf yaparak okul kitaplarının çoğunu kendisinin bastığını; fakat, Devrim'in ardından Arap harfleriyle neşrettiği bütün kitapların elinde kaldığını ifade etmiştir. Bu sebeple bankalara, yazarlara, kâğıtçılara olan borçlarını ödeyemeyince kitapevinin faiz batağına doğru sürüklenmeye başladığını belirtmiştir. Hilmi, mektubunda bu borçları temizleyebilmek ve okul kitaplarını yeni harflerle basabilmek için tekrar borç altına girdiğini de açıklamıştır. Bu sıkıntıyı aşabilmek gayesiyle Batı romanlarını tercüme ettirerek satmaya başlayınca bir miktar para kazanmış; ancak, iddiasına göre yeteri kadar satış yapamamıştır. Hükümet, tercüme komisyonu kurarak Batı klasiklerini devlet eliyle neşretme yoluna gidince bunda da umduğunu bulamamıştır.³³ İstanbul Kitapçılarının bir takım zorluklar yaşadıkları, bazı kitapçıların ortak bir şekilde kaleme aldığı raporda belirtildiği gibi bu mektupta da oldukça açık anlatılmıştır.

İstanbul'daki Basımevlerinin Karşılaştıkları Zorluklar

Basımevlerinin yaşadıkları zorlukların sebepleri üç grupta toplanabilir: İlki, elde kalan Arap harfli kitapların satılamaması, ikincisi hem zararın telafisi, hem de yeni yazıya geçiş hazırlıkları için Devlet'ten yeterli desteğin alınmaması, üçüncüsü ise Latin alfabesinin değişikliğe uğramasıyla, bayilerden ve okullardan ilk baskıların geri dönmesi.

²⁸ a.y.

²⁹ a.g.e., s. 12.

³⁰ *Vakit*, 28.04.1929.

³¹ İşli, a.g.e.

³² 21.12.1945 tarihinde CHP hükümetine yazılan bu Mektup, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunmakta olup, iki bölümden meydana gelen beş sayfalık bir belgedir ("Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: Büro, Fon Kodu: 490...1.0.0, Yer No: 882.464.1, Tarih: 01/03/1948" naklen Şahmurat Arık, "1938-1951 Tarihleri Arasında Bazı Yayınevi ve Yazarların CHP'den Yardım Talepleri", *İlmi Araştırmalar*, 17/1, 2004, s. 51).

³³ Arık, a.g.e., s. 51-52.

Harf Devrimi'nin Ardından Arap Harfli Kitapların Satılmaması

Ülkede eğitim ve öğretim programlarının tamamlayıcısı olup, öğretmen ve öğrencilere rehberlik eden, toplumda genel kabul görmüş bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan ders kitapları³⁴, İstanbul kitapçıları için yayıncılıkta önemli bir orana sahipti. Çünkü basımevlerinin bir kısmı sadece okul kitapçılığı yapıyordu³⁵. Özellikle müşterisi ve satışları belli olduğu için bu kitaplar kitapçılığın en canlı çeşidiydi.

Kitapçılar, her ders senesine ait mektep kitaplarını tatil aylarında bastırmakta, Eylül ayında derslere başlanıldığında talebenin kitabı hazır olmaktadır.³⁶ Bundan dolayı 1928 senesi Ağustos ayında yazı değişikliği netleşmiş olsa da eski yazılı kitaplar Haziran ve Temmuz aylarında çoktan basılmıştı. Bu yüzden Kasım ayında kanunlaşan değişiklikle, belirtilen aylarda Arap harfli olarak basılan kitaplar bir anda boşa çıkmıştı.

Yazı değişikliği konusunda kararlı olan hükümet, özellikle okul kitaplarını yeni harflerle basma hazırlığındaydı. Maarif Vekâleti, Hükümete sunduğu raporda okullarda öğretimin yeni yazı ile yapılmasını teklif etmiştir. Raporda Latin harflerinin hızlı bir şekilde duyurulması ve uygulanıp yaygınlaştırılması için yapılması gerekenler sıralanırken özellikle okullar ve okutulacak kitaplarla alakalı konu şöyle açıklanmıştır: “Bu ders yılı başında [muhtemelen Eylül 1928 kastedilerek] okulların her sınıfında yeni harfler öğretilenektir. İlkokulların birinci sınıfında ise eğitim-öğretim yalnız Latin harfleri ile yapılacaktır. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflara ise ilk iki ayda yeni harflerin alfabesi öğretilenektir; ardından kırâ’at (okuma) ve Türkçe derslerinde yeni harflerle derslere devam edilecektir. İlkokulların son iki sınıfında tarih, coğrafya, hayat bilgisi, yurt bilgisi vb. derslerin yeni harflerle gösterilmesi mümkün değildir. Ortaokullarla liseler ve öğretmen okullarında ise her sınıfa yeni harfler öğretilenektir kırâ’at ve lisân dersleri bu harflerle yapılacaktır. Bu okullarda diğer derslerin şimdilik eski harflerle okutulması zarureti bulunmaktadır. Her yıl aşamalı olarak derslerin yeni harflerle gösterilmesi sağlanarak, dört beş yıl içerisinde bütün eğitim-öğretim yeni harflerle yapılacaktır”.³⁷ Raporun devamında ise “bu sene bütün okullarda Türkçe ve kırâ’at derslerinin yeni harfle takip edilebilmesi için kitapların derhal yeni harflerle basılması gerekmektedir. İki ay içerisinde yeni harfler gösterildikten sonra dersler bu harflerle devam edecektir. Okuma kitaplarının şimdiden basımına başlanmalıdır. Yeni basılacak eserler ve ders kitapları için mevcut matbaa yetersiz kalırsa başka özel matbaalarda basılması yoluna gidilecektir. Matbaalar için dışarıdan getirilecek harflerin gümrük vergisinden muaf tutulabilmesi için devlet matbaasına tahsisat ayrılması

³⁴ Sadiye Tutsak ve Zekeriya Batur, “Cumhuriyette Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Ders Kitabı: İki Örneğin Karşılaştırılması”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3, 2011, s. 356, http://turkishstudies.net/Makaleler/1489412631_24_sadiye_tutsak.pdf (11 Ekim 2015).

³⁵ Sudi Bey (Kitapçılar Cemiyeti Reisi), tabileri *mektep kitapçıları, hususi neşriyatla uğraşanlar, bayiler ve perakendeciler ile sahaflar* (eski harfli kitapları alıp satanlar) şeklinde dörde ayırmıştır, (“Kitap Okuyucuları Azalıyor”, *Milliyet*, 04.05.1930).

³⁶ D.M.N., *a.g.e.*, s. 15.

³⁷ Falih Rıfıkı [Atay], gazetede yazmış olduğu makalesinde, yeni harflerin öncelikle başlaması gereken yerlerden birinin maarif müesseseleri olduğunu bildirmektedir. (“Türk Harfleri”, *Hakimiyeti Milliye*, 01.08.1928; Sema Görgeç, *Cumhuriyet, Hakimiyeti Milliye ve Akşam Gazetelerinde Harf Devrimi*, (İÜ Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1972, s. 23).

gerekmektedir”³⁸ şeklinde açıklamalar yapılarak, okullarda derslerin çoğunlukla yeni yazı ile hazırlanmış kitaplarla yürütüleceği açıkça belirtilmiştir.

Tüm bu hazırlıkların ardından çıkarılan yazı değişikliği Kanununun 5. maddesine göre 1 Ocak 1929 tarihi itibarıyla yeni harflerin kullanılması zorunlu hale gelecek ve bu tarihten sonra okul kitaplarının dışındakiler de yeni harflerle basılacaktır. Kanunun 9. maddesine göre okullarda eski harflerle basılmış olan ders kitaplarının okutulması yasaklanmıştır. İşte bu madde, İstanbul Kitapçılarının zor duruma düşmelerine sebep olmuştur. Çünkü Kanundan evvel bütün ders kitapları Arap harfleriyle basılmış, Maarif Vekâleti tarafından fiyatları belirlenerek liste devlet matbaasınınca hazırlanmış, bütün vilayetlere, kazalara, köylere gönderilmiş ve sipariş edilen kitaplar da pek çok okula teslim edilmişti.³⁹

Kitapçılığın en hareketli türünü meydana getiren okul kitapları, çoğu basımevi için ayakta kalmanın can damarıydı. Farklı fiyatlarda satışa sunmak da mümkün değildi. Alıcısı Devlet olunca, her türlü hileye engel olmak için kitapların fiyatı Maarif Vekâleti tarafından belirlenmekteydi. Çünkü hem müşterisi, hem de satışları belliydi.⁴⁰

Harf Devrimi yıllarında kitapçıların ellerinde yarım milyon liralık kitap bulunduğu, bu kitapların yarısını muhtelif eserlerin, yarısını da mektep kitaplarının oluşturduğu belirtilmektedir⁴¹. Devrimle beraber, iki yüz elli bin liralık bu mektep kitaplarının bir anda on bin liralık hurda kâğıda dönüştüğü⁴² iddia edilmektedir. O döneme şahitlik eden Yeni Şark Maarif Kütüphanesi sahibi Hüseyin Tutya 1972 yılında Cumhuriyet gazetesinde çıkan matbuat hatıralarını anlattığı yazısının “1928 Harf devriminin ne gibi tesirleri oldu?” alt başlıklı kısmında o dönemi ve kendi yaşadığı durumu şöyle aktarmaktadır:

*“Bu devrim birkaç ay önce veyahut birkaç ay sonra yapılıyorsa, o zamanki kitapçılar için çok iyi olacaktı. Okul kitabı editörleri kitapları basmış, hazırlamış, Maarif Vekâleti de Tebliğler Dergisi’ni çıkarıp dağıtmıştı. Hemen arkasından harf devrimi oldu, bizler büyük zararlara uğradık. Elimdeki 80.000 liralık okul kitabını kâğıtçılara okkası 9 kuruştan sattım, çok sıkıntıya düştüm. Maarif Vekili rahmetli Mustafa Necati Bey tavassut etti de Emlâk ve Eytam Bankası’ndan 10.000 lira istikraz ettim ve yeniden işe başladım. Fakat anaparayla ağır faizini ödemek için yıllarca kıvrandım durdum. Bununla beraber bu devrimin memleket irfanına faydası çok büyük olmuştur. İlk yıllarda okuma öğrenenler hızla arttı. Kitap satışlarında da kıpırdama oldu”.*⁴³

Kitapçılar, Harf Devrimi’nin büyüklüğünü ve memleket irfanı açısından önemini her zaman takdir etmekle beraber, bu değişiklik karşısında hiçbir suçları

³⁸ BCA, 180.09/3.16.3, s. 9-10.

³⁹ a.g.e., s. 15.

⁴⁰ a.g.e., s. 16.

⁴¹ “Harf İnkılabından Sonra Bizde Kitapçılığın Bugünkü Hali ve İstikbali”, *Resimli Şark Dergisi*, 25, Kasım 1933, s. 17.

⁴² a.y.

⁴³ “1972 Dünya kitap yılı: her hafta bir yayınevi”, *Cumhuriyet*, TT.509614, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği: Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5921/001582450010.pdf?sequence=1> (10 Ağustos 2016).

olmadığı halde, mağdur olduklarının da bilinmesi gerektiğini sık sık dile getirmişlerdir.⁴⁴ Öyle ki, Vekâletin tayin ettiği fiyatlar üzerinden yüklü miktarda kitap hazırlamış olan İstanbul Kitapçılarının durumu, Harf Devrimi gerçekleştirildiğinde şu şekildeydi:

- 1) Bu kitaplar mekteplerde okutulması kabul edilmiş kitaplardır.
- 2) Yazarlara pek çok ücret vererek tab hakkını satın almışlardır.
- 3) Kitapçılar, mektep kitaplarını kâğıtçıya, klişeciye, matbaacıya yüz binler borçlanarak mektep zamanına yetiştirmişlerdir.
- 4) Basılan kitaplar, devlet matbaasındaki hususi komisyona gitmiş ve fiyatları belirlenmiştir.
- 5) Basılan kitapların bir cetveli devlet matbaası tarafından ve Maarif Vekâletinin imzasıyla Türkiye mekteplerine dağıtılmıştır.
- 6) Mektepler de bu cetvel üzerinden seçimlerini yaparak sipariş vermişlerdir.
- 7) Kitapçılarsa mekteplere günü gününe yetiştirmek için bu siparişleri göndermişlerdir.⁴⁵

Yazı değişikliği Kanunundan evvel Arap harfleriyle basılan mektep kitaplarının fiyatları Maarif Vekâleti tarafından tespit edilmiş, fiyat listesi devlet matbaasınca basılarak bütün vilayetlere, kazalara, köylere gönderilmiş ve sipariş edilen kitaplar da pek çok okula teslim edilmişti.⁴⁶ Yazı değişikliğinin ardından bir anda Arap harfli mektep kitaplarının öğretiminin yasaklanmasıyla hem basılanlar elde kalmış, hem de okullara gönderilenler iade edilmiştir. Bu durum, kitapçılar açısından şüphesiz zor zamanların başlangıcıydı. Çünkü bu kitaplar okullarda okutulamayacağı gibi piyasaya da satılamazdı. Zaten ders kitapları okullardan başka yerde okutulamayacak nitelikteydi. Bunların satılmasının engellenmesi, basım evlerinin zarara uğraması demekti.⁴⁷

Bu yüzden kitapçılar, memleketin maarif ve irfanı için hayırlı olan bu Devrim'in, kendilerini perişanlığa sürüklediğini ısrarla gündeme taşımışlardır⁴⁸. Bunun altından kalkabilmek için büyük fedakârlıklara giriştiklerini; bunu da hükümetten hiçbir tazminat almadan yaptıklarını özellikle belirtmişlerdir. Bu tarz girişimleriyle kendileri kadar hükümetin de fedakârlık yaparak, uğradıkları maddi kayıpların önlenmesi adına parasal destek vermesi gerektiğini yüksek sesle dile getirmişlerdir.⁴⁹

Yeni Harfli İlk Baskılar ve Harf Tadilatının Olumsuz Etkisi

Genç neslin bir an önce Latin harflerini öğrenebilmesi için hiç şüphesiz yeni yazı ile hazırlanmış ders kitapları önemli bir araçtı. 1928 yılı eğitim-öğretim döneminin Latin harfli kitaplarla başlamasından dolayı ağırlıklı olarak ders kitabı hazırlanmıştır.⁵⁰ Bu kitaplar Devlet yanı sıra özel basım evleri tarafından yayımlanmıştır. Birkaç yıl sonra da Türk Kitapçılığı Limited Şirketi bu hizmete katılmıştır.⁵¹

⁴⁴ D.M.N., *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁵ a.y.

⁴⁶ a.y.

⁴⁷ a.y.

⁴⁸ "Tek Kitap Kanununa Dair: Mektep Kitapları Tabilerinin Bazı Dilekleri", *Resimli Şark Dergisi*, 28, 1933, s. 12.

⁴⁹ *Hakimiyeti Milliye*, 01.04.1929.

⁵⁰ Kabacalı, *a.g.e.*, s. 172.

⁵¹ *a.g.e.*, s. 177.

Okul kitapları, yayıncıların kendi istekleri doğrultusunda değil, Maarif Vekâletindeki bir komisyon tarafından tespit edilmekteydi. Bu komisyonun ders kitabı olarak seçtiği kaynakların basımı serbest bırakılmıştı. Böylece farklı basım evleri tarafından yayınlanabilmekteydi. Komisyonca seçilenlerin arasından hangilerinin okutulacağı kararı, okullara bırakılmıştı.⁵² İlk başta olumlu bir düşünce gibi gözükene bu durum, öğretmenler ve basım evleri açısından bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmekteydi: Mesela öğretmenin kullanmak istediği kitabın basılmaması veya sınırlı sayıda basılması ya da baskısı çok olan kitapların bu sefer öğretmen tarafından tercih edilmemesi.⁵³ Basım-yayın tarihi konusunda çalışmalar yapan Server İskit'in tespitlerine göre Latin harfli bu yeni kitaplar uzman heyetlere veya öğretmenlere yazdırıldığı ve modern tekniğin en son şartlarına uygun bir şekilde bastırıldığı için maliyetleri Arap harflilere göre biraz yüksekti.⁵⁴ İstanbul kitapçıları açısından bu durum daha çok borçlanmak demektir. Her ne kadar hem maliyet artışları hem de basılan kitapların okul ve öğretmenlerce tercih edilmeme riski pek iç açıcı olmasa da tüm zorluklara rağmen kitapçılar basım işine yeni harflerle girişmişlerdir.

Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları üzerine akademik çalışmaları bulunan Cemil Öztürk yazı değişikliğinin ardından Maarif Vekâletinin hedefinin, bütün okullarda 1928 yılının Ekim ayında başlayacak olan öğretimin “Milli harflerle” yürütülmesini temin etmek olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁵ Bu sebeple, yapılması gereken işlerden birisi de, çocukların eğitimi için kullanılacak olan bütün kitapların Türk harfleriyle yeniden yapılandırılması olarak görülmüştür. Vekâlet de ciddi önlemler alarak ders ve kaynak kitaplarını yeni harflerle hazırlamaya çalışmış, öğretim yılı başında tüm ilkökul öğrencilerinin yeni harfli yayımlara kavuşmasını sağlamıştır.⁵⁶ Hatta, o yıl okulların açılışı 15 Eylül'den 15 Ekim'e ertelenmiştir. Bunun bir sebebi öğretmenler için başlayan kursların okulların açılış tarihine kadar tamamlanamaması olarak görülürken, diğer bir sebebi de Latin harflerine göre tanzim edilen yeni ders kitaplarının yetiştirilememesi riskiydi.⁵⁷ Bu yüzden ilk başlarda müfredata uygun olarak yazılan Arap harfli ders kitaplarının, zaman darlığından dolayı yeni harflerle birkaç formda içinde özetlendiği⁵⁸, Devrim'in ilerleyen yıllarında kitaplarda kullanılan dilin yeni harflerin yapısına göre düzenlenip sadeleştirileceği⁵⁹ aktarılan bilgiler arasındaydı. Hususi ve resmi neşriyat sadece Latin harfleriyle yapılmaya başlanmış; 1928-1929 ders yılı başından itibaren tarih, coğrafya ve hayat bilgisi gibi bir takım dersler istisna olmak üzere, tüm öğrenciler derslerini yeni harflerle basılmış kitaplardan takip etmişlerdir.⁶⁰

⁵² Sadiye Tutsak ve Zekeriya Batur: “Cumhuriyetten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Ders Kitabı: İki Örneğin Karşılaştırılması”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3, 2011, s. 362.

⁵³ a.y.

⁵⁴ Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1939, s. 248.

⁵⁵ Cemil Öztürk, “Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve Harf İnkılabı”, *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu (10-11 Kasım)*, (Ed. Tülay Alim Baran), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 158.

⁵⁶ a.y.

⁵⁷ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, MEB, İstanbul, 2004, s. 212.

⁵⁸ “Bu Seneki Mektep Kitapları”, *İkdam*, 17.06.1929.

⁵⁹ a.y.

⁶⁰ İskit, *a.g.e.*, s. 186.

Kitapların basılıp, dağıtılması ciddi bir lojistik hizmeti gerektirmiştir. Bu aşamada başta İstanbul Kitapçıları olmak üzere basımevleri, Arap harfli kitaplardan ettikleri zarara rağmen, Devlet Matbaasıyla birlikte yeni harfli kitapları zamanında yetiştirebilmek için ciddi fedakârlıklara girişmişler, bu durumu da şöyle ifade etmişlerdir: “Harf İnkılâbı gibi tarihin pek nadir kaydettiği büyük bir inkılâp devrinde bile, iki ay içinde Türkiye’nin her köşesine kitap yetiştirmeye muvaffak olduğumuzu, büyük bir iftihar ve sevinçle arz edilebiliriz”. İstanbul Kitapçıları, Fevkalade İnkılâp⁶¹ olarak nitelendirdikleri Harf Devrimi zamanında zor şartlar altında dahi mekteplere kitap ulaştırdıklarını dile getirmişlerdir. Tüm öğrencilerin derslerini yeni harflerle basılmış kitaplardan takip edebilmeleri için⁶² hiçbir fedakârlıktan kaçınmadıklarını⁶³ sürekli vurgulamışlardır.

İstanbul kitapçılarının sıkıntıya düşmelerinin bir sebebi de Maarif Vekâletinin katı tutumudur. Vekâlet, kitapçılardan okul kitaplarını yeni harflerle basmalarını, bu yapılmadığı takdirde, kitapları kendi namına Devlet Matbaasında basıp satacağını ileri sürmüştür⁶⁴. Daha önce de belirtilmeye çalışıldığı gibi tabilerin elinde önemli miktarda önceden basılmış Arap harfli mektep kitapları vardı. Satılamayınca ellerinde kalmıştı. Tabiler de bu durumdan dolayı uğradıkları zararı kısmen kurtarma ümidiyle en ağır şartlar altında yüksek fiyatlar ödeyerek yeni harflerle bir miktar mektep kitabı basmışlardır. Kitapçılar, baskıya girmeden önce Milli Talim ve Terbiye Heyeti’nden⁶⁵, yapılan alfabenin kesin olduğu ve başka tadilata uğramayacağına dair teminat almışlardır. Fakat bu teminata rağmen mektepler derse başladığı sırada Kh, Gh, ve – (tire)’ler kaldırılıp yerine “ga”, “ka” şekli ile kelimelerin birleştirilmesi usulünün kabul olduğu haberi gelmiştir. Bu tadilat üzerine, önceki alfabe sistemine göre basılmış bütün okul kitapları basımevlerine iade edilmiştir. Kitapların mekteplerden geri gelmesiyle İstanbul Kitapçılarına göre bu ikinci zarar birincisine adeta tuz biber olmuştur.⁶⁶

Gerek eski yazılı kitaplardan dolayı ve gerekse bu harf tadilatı sebebiyle zarara uğrayan basımevleri için bir çıkış kapısı alfabe basma işi kalmıştı. Okulların ilk ders kitabı yeni Türk harfleriyle yapılacak öğretime uygun olarak hazırlanmış “Alfabe” olduğundan, bu kitapçıların hızlıca basılıp halka ve okullara ulaştırılması gerekiyordu. Alfabe ile beraber kıraat, yurt bilgisi, okuma, yazma, sağlık bilgisi, hesap ve ölçülerle⁶⁷ ilgili de kitaplar basılmaktaydı.

Her ne kadar yazı değişikliği ile beraber böyle acil kitap ihtiyacı doğsa da bu işi ilk başlarda Devlet üstlenmiştir. Devrim’in ardından Devlet Matbaasında yeni harfler

⁶¹ “Tek Kitap Kanununa Dair: Mektep Kitapları Tabilerinin Bazı Dilekleri”, *a.g.e.*, s. 12.

⁶² İskit, *a.y.*

⁶³ “Tek Kitap Kanununa Dair: Mektep Kitapları Tabilerinin Bazı Dilekleri”, *a.y.*

⁶⁴ D.M.N., *a.y.*

⁶⁵ Kurul, 22 Mart 1926’da çıkarılan ve 3 Nisan 1926’da yürürlüğe giren Maarif Teşkilatına Dair Kanun’la milli eğitimin niteliksel gelişimini düzenlemek ve yürütmek amacıyla kurulmuş, danışma ve karar organıdır, (İrfan Erdoğan, “Talim ve Terbiye Kurulu: Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasama Organı”, *Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, (Ed. Cemil Öztürk ve İlhami Fındıkçı), Pegem Akademi, Ankara, 2011, s. 660).

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁷ Neriman Tongul, “Türk Harf İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 126, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/793/10166.pdf> (12 Ekim 2015).

döktürülmüş ve çok sayıda yeni alfabe bastırılmıştır.⁶⁸ Bu işi Maarif Vekâleti ve Devlet Matbaası sahiplenince, kitapçılar alfabe basımına hemen geçememişlerdir. Alfabe basımını Devlet'in üstlenmesi basımevlerini sıkıntıya sokmuştur.

Basımevlerinin Devletten Yeterli Yardım Alamamaları

Yazı değişikliğinin ardından zorunlu harcamalara genel olarak bakıldığında iki konu ağırlık kazanır: Yeni yazının öğretilip yaygınlaştırılması için gerekli masraflar ile özellikle Devlet Matbaasını Latin harflerine uyumlu hale getirebilmek için gerekli harcamalar. Çünkü gerek Devrim'den önce hazırlanan raporlarda gerekse sonrasındaki uygulamalarda ağırlıklı olarak bu iki konu üzerinde durulmuştur. Fakat, anlaşıldığı kadarıyla özellikle kitap yayıncılığı yapan basımevleriyle ilgili olarak bu konunun farklı boyutları bulunmaktadır. İlki, önceden basılmış ve henüz satılmayıp depolarda tutulan Arap harfli eserlerden kaynaklanan maddi kayıpların telafisi, ikincisi ise eski harfli matbaa sisteminin -dizgiciden, yeni matbaa harflerine kadar- dönüşümünü sağlayacak kaynak temini.

Devrim'in hazırlık çalışmaları sırasında Maarif Vekâleti, değişikliğin getireceği külfet ve masrafları düşünerek, hazırladığı raporda bir takım tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir. Raporun "Meclise Acilen Teklif Edilecek Kânûnlar" başlığıyla verilen kısmında "... Dışarıdan ithal edilecek yeni harflerin vergiden muaf tutulması; ayrıca yeni harf dökümcülerinin teşvik ve himâye edilmesi gerekir." denilmiştir. Ayrıca yine raporun "Yeni Harflerin Sür'atle Ta'mîmi İçin:" başlığı ile verilen kısmında özel matbaalarla alakalı olarak "... Matbaalar için dışarıdan getirilecek harflerin gümrük vergisinden muaf tutulabilmesi için devlet matbaasına tahsisat ayrılması gerekmektedir"⁶⁹ açıklamasını görmekteyiz.

Yazı değişikliği çalışmaları, başta Maarif Vekâletinin bütçesinden yaptığı harcamalarla yürütülüyordu. Fakat özellikle 1928 yılı bütçesinde bu konuya ayrılan müstakil bir harcama kalemi olmadığı için Vekâlet ek bütçe talebinde bulunmuştur. Talebin ardından çıkarılan bir kararname ile Vekâletin 1928 yılı bütçesine 400.000 liralık bir ek ödenek konulması teklif edilmiş⁷⁰, Mecliste yapılan görüşmelerin⁷¹ ardından "yeni Türk harflerinin istilzam edildiği masraf" açıklamasıyla 1354 sayılı Kanun yasalasmıştır. "1928 Sene-i Maliyesi Maarif Vekili Bütçesine Tahsisatı Fevkalade İtasına ve Muhtelif Devair Bütçelerine Mevzu Tahsisattan Bazılarının İmhasına Dair Kanun"⁷² ile yeni Türk harflerinin gerektirdiği masraf için harcanmak üzere Vekâlet namına 400.000 liralık ek kaynak ayrılmıştır. Bu kaynağın harcanmasıyla ilgili olarak Maarif Vekili Mustafa Necati'nin⁷³ Meclis üyelerine arz ettiği maddeler içerisinde ne yazık ki basımevleri için ayrılmış bir fasıl görülmemektedir. Yapılan bu harcamaların arasında 1928 yılında devlet matbaasına ders kitaplarını yeni harflerle

⁶⁸ Kabacalı, *a.g.e.*, s. 172.

⁶⁹ BCA, 180.09/3.16.3, s. 9.

⁷⁰ BCA, 30.18.01.02/1.1.6.

⁷¹ "Maarif Vekâleti 1928 Bütçesine 400.000 Lira Tahsisât-ı Fevkalâde İ'tâsı Hakkında", *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. 5, 8 Kasım 1928 Perşembe s. 27, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/ehttbmm03005003.pdf> (5 Mart 2014).

⁷² "1928 Sene-i Mâliyesi Maarif Vekâleti Bütçesine Tahsisât-ı Fevkalâde İ'tâsına ve Muhtelif Devâir Bütçelerine Mevzu Tahsisâtından Bazılarının İmhasına Dâir Kânûn", Sayı: 1354, *RG*, S. 1039, t. 13.11.1928.

⁷³ "Maarif Vekâleti 1928 Bütçesine 400.000 Lira Tahsisât-ı Fevkalâde İ'tâsı Hakkında".

basabilmek için makinelerin alınması, aynı yılın Ekim ayında ilk ve ortaokulların bütün kitaplarının basımı, Millet Mekteplerinde kullanılacak özel alfabeler, yalın ve iri yazılı okuma kitaplarının ve kursu bitirenler için haftalık bir gazetenin basımının yapılması masrafları sayılabilir.⁷⁴ Fakat ne M. Necati'nin harcama listesinde ne de ilgili Kanun maddelerinde özel matbaalara yardım konusunda açık bir hükme rastlayamıyoruz. Yazı değişikliği sebebiyle zarar ettiklerini düşünen basımevleri, kendileri için pay ayrılmamış olmasından şikâyet etmişlerdir.⁷⁵

Basımevleriyle ilgili bu belirsizliğe rağmen gazetelerin ihmal edilmediği görülür. Devrim sebebiyle gazete tirajları düşünce, yüklerini hafifletmek amacıyla Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us, 1929 yılında TBMM'ye "Türkçe matbuata prim verilmesine dair" kanun teklifi sunmuştur.⁷⁶ Türker Acaroğlu kanunlaşan bu teklifin daha çok gazeteler için olduğunu, toparlanabilmeleri için Devletin 3 yıl süreli prim verdiğini ifade etmektedir.⁷⁷

Ne yazık ki bu ikinci yardım paketinden de birincide olduğu gibi basımevleri pay alamamışlardır. Oysa basımevleri yazı değişikliğinin ardından zaten borca girdiklerinden, alfabe kitaplarını basmak bir ümit ışığı olabileceksen, Devlet Matbaasının işi üstlenmesiyle daha da zor duruma düştüklerini ifade etmişlerdir.⁷⁸ Bu hususu hükümete anlatabilmek için Ahmet Halit, İbrahim Hilmi, Kanaat, Resimli Ay ve Tefeyyüz Kütüphaneleri bir rapor kaleme almışlardır. Bu raporda, alfabe satışı ilk zamanlarda kitapçılara verilmiş olsaydı zararın mühim bir kısmının kendiliğinden kurtarılabilceğini açıklamışlardır.⁷⁹ Fakat bütün gayretlere rağmen hükümetten gerekli ilgiyi bir türlü görememişlerdir.

Sorunlarını yeteri kadar anlatamadıklarını kitapçılar kendi aralarında muhasebe etseler⁸⁰ de gazetelere yansıyan haberlerden bazı teşebbüslerin önceki yılda olduğu gibi 1929'da da devam ettiği anlaşılmaktadır. 1 Nisan 1929 tarihli *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde çıkan "İstanbul kitapçıları Hükümetten bazı ricalarda bulundu." başlıklı haberden İstanbul kitapçılarının problemlerini izah etmek için Kitapçılar Cemiyeti Reisi Sudi Bey ile üyelerden Muallim Ahmet Hilmi Bey'in Mustafa Necati'nin vefatından sonra Maarif Vekili olan Vasıf Bey ile görüşmeye gittikleri anlaşılmaktadır.⁸¹ Yine farklı tarihlerde bu ziyaretlerin gerek kredi yardımı⁸² ve gerekse yayınların desteklenmesi⁸³ talepleri için yapıldığı bilinmektedir. Fakat, bu talepleri çeşitli bahanelerle hüsnü kabul görmemiş ve geri çevrilmiştir.⁸⁴ Genellikle nakdi yardım şeklindeki talepler geri çevrilse de Hükümet yine de elden gelen yardımı yapma gayretinde olmuştur. Mektep kitaplarının özel matbaalara bastırılması şeklindeki yardım yanında bankalarla kredi görüşmelerinin ayarlanması ve aracı olunması şeklindedir. 9 Temmuz 1929 tarihli

⁷⁴ a.g.e., s. 247.

⁷⁵ D.M.N., s.16.

⁷⁶ BCA, 30.18.01.02/1.12.5.

⁷⁷ M. Türker Acaroğlu, "Yayın Hayatımızdaki Gelişmeler", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 15/2, 1966, s. 105.

⁷⁸ "Harf İnkılabından Sonra Bizde Kitapçılığın Bugünkü Hali ve İstikbali", s. 15.

⁷⁹ a.y.

⁸⁰ D.M.N., a.y.

⁸¹ *Hakimiyeti Milliye*, 01.04.1929.

⁸² *Milliyet*, 10.07.1929

⁸³ *Vakit*, 27.12.1929.

⁸⁴ "Harf İnkılabından Sonra Bizde Kitapçılığın Bugünkü Hali ve İstikbali", s. 17.

Cumhuriyet gazetesinde çıkan “Zarar gören kitapçılara kredi açılıyor” başlıklı haberde, Ziraat, İş ve Emlak Bankalarının iki yıllığına toplam 75 bin lira kredi açacakları haber verilmektedir. Aynı haberden bu krediden Sühulet Kütüphanesi sahibi Semih Lütfi, İbrahim Hilmi ile Resimli Ay Matbaası Şirketinin istifade edeceklerini öğreniyoruz.⁸⁵

Krediler, kitapçıları kısmen rahatlatırsa da yine de arzu edilen seviyeye çıkaramamıştı. Daha önce de belirtildiği gibi basım evlerinin bu konudaki arayışlarından biri de kolektif hareket ederek, birlikte çalışmaktı. Bu çabaların netice verdiğini *Hakimiyeti Milliye* gazetesinin 24 Nisan 1931 tarihli nüshasında çıkan haberden öğreniyoruz. “Kitapçılar Limited Şirketi Resmen Teşekkül Etmiştir” başlıklı haberde, yeni bir kitap şirketinin kurulduğu haberi verilmiştir. Şirket kitapçı Ahmet Halit, Tefeyyüz Kütüphanesi, Resimli Ay ve Kanaat Kütüphanesi ortaklığı ile kurulmuştur.⁸⁶

Sonuç

Türkiye’deki eğitim ve kültür yaşamında Devrim niteliğinde sonuçlar doğuran yazı değişikliğinin, yayıncılık sektörüne ekonomik yönden olumsuz etkileri olmuştur. Yeni yazının bir an önce öğrenilmesi için hızlıca basılan yüklü miktardaki okuma yazma ve ders kitapları, piyasaya ekonomik canlılık getirirse de bu durumdan daha çok Devlet Matbaası yararlanmış; özel matbaalar kısmen istifade edebilmişlerdir. Özellikle zor duruma düşen İstanbul kitapçılarının hükümete seslerini duyurmak için hazırladıkları raporlar buna işaret etmektedir.

Bu inceleme sonucunda yazı değişikliğinin kitapçıları ilk başlarda olumsuz etkileyip, zarara uğrattığı görülmüştür. Bu zararın da üç şekilde ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

İlki, önceden basılmış olup satılmayı bekleyen Arap harfli yayınlardan edilen zarar. İstanbul’daki kitapçıların belirttiğine göre maddi karşılığı yaklaşık beş yüz bin lira olan bu yayınları iki grupta toplamak mümkündür. Bunların bir kısmı müşterisi belli olan ders kitapları; diğer grup ise ne kadar satılacağı belli olmayıp tüketilmesi birkaç yılı bulabilen okuma kitaplarıdır. Ders kitapları dışındaki yayınlar bir anda elden çıkarılmayıp, zaman içerisinde eritildiğinden yazı değişikliğinin ardından tamamı satılmaksızın elde kalmıştır. Kitapçıların ifadesine göre kâğıdın temini, dizgicilere yapılan ödemeler, basılan eserlerin yayın haklarının satın alınması ve ülkenin dört bir yanına dağıtımlarının yapılması gibi yüklü masraflar yapılmıştır. Yazı değişikliğinin ardından bu masrafların çıkarılması pek mümkün olmamıştır. Zaten Arap harfli yayın bulundurmamak ve ticaretini yapmak yasaklandığından, satılması mümkün olmayan eski harfli kitaplardan tamamen zarar edilmiştir. Bu sebeple birikmiş sermayesi olmayıp, yaptığı baskıları satarak işleri döndüren basım evleri, sermayelerini tüketmişlerdir. Bunların bir kısmı kapanmakla yüz yüze kalırken, bazıları bankalardan aldıkları faizli kredilerle yeni kitaplar basmaya çalışmışlardır.

Dil Encümenince belirlenen yeni alfabe düzenine göre yayınlar hazırlanırken, alfabe değişikliği yapılması, kitapçılara ikinci bir zarar kaynağı olarak dönmüştür. Çünkü yeni eğitim-öğretim yılının bir an önce başlaması için ivedilikle kitap yayıncılığına girilmiş ve binlerce ders kitabı basılmıştır. Hatta, bunlar okullara da gönderilmiştir. Ne yazık ki yapılan tadilatın sonra bu kitaplar okullar tarafından kabul

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 09.07.1929. Aynı haberin bir gün sonra *Hakimiyeti Milliye* tarafından da yapıldığı görülmektedir (10.07.1929).

⁸⁶ *Hakimiyeti Milliye*, 24.04.1931.

edilmiştir. Bu iadeler bir basımevi için zarar demektir. Yüzbinlerce yayın, artık kiloyla satılacak hurdaya dönüşmüştür.

Yazı değişikliğinin çeşitli masraflara sebep olduğu düşünülerek Devletin yıllık bütçesine ek ödenekler konulmuşsa da kitapçılar bundan yeteri kadar yararlanamamışlardır. Harf Devrimi, İstanbul kitapçılarının birçoğu için ekonomik çöküş anlamına gelmiştir. Bunun sonucunda bankalardan faizle krediler kullanmak zorunda kalmışlar, bazıları da güçlerini birleştirerek ortak şirket kurma yoluna gitmişlerdir.

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, M. Türker, “Yayın Hayatımızdaki Gelişmeler”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 15/2, 1966, s. 92-111.
- AKKİL, Osman, *Cumhuriyet’in İlanı Sonrası Türk Kitap Yayıncılığının Gelişimi ve Devlet-Özel Sektör İlişkisi*, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara, 2009.
- ALPAY, Meral, *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansımaları*, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1976.
- ARIK, Şahmurat, “1938-1951 Tarihleri Arasında Bazı Yayınevi ve Yazarların CHP’den Yardım Talepleri”, *İlmi Araştırmalar*, 17/1, 2004, s. 51-68.
- ARPAD, Burhan, “Hesaplaşma, Bab-ı-ali Kitapçıları” TT.582450, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği: Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5921/001582450010.pdf?sequence=1> (10 Ağustos 2016).
- BABACAN, Mahmut, “Tanzimattan II. Meşrutiyete Alfabe Tartışmaları”, *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu 10-11 Kasım*, (Ed. Tülay Alim Baran), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 30-35.
- “Bab-ı Ali Kitapçıları”, (çevrimiçi), <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5921/001582450010.pdf?sequence=1>, (22 Şubat 2016).
- BAŞAR, Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, MEB, İstanbul, 2004.
- CANDAN, Buket, Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Yayıncılık ve Kütüphanecilik Etkileşimi, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- ÇİÇEK, Niyazi, “Harf Devrimiyle İlgili Yeni Belgeler: Maarif Vekâletinden Başvekâlete Gönderilen Bir Belgenin Düşündürdükleri”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı: Osmanlı’nın İzinde*, (Haz. Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu), TİMAŞ, İstanbul, 2012, s. 451-466.
- D.M.N. “Harf İnkılâbı ve İstanbul Kitapçılığının Perişan Hâli”, *Resimli Şark Dergisi*, 8, Ağustos 1931, s. 13-17.
- DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırma Masası), Bâbîâli Yayıncılığı ve İslami Neşriyat (rapor-toplantı metni), (çevrimiçi), http://www.academia.edu/13597799/Bab%C4%B1ali_Yay%C4%B1nc%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1_ve_%C4%B0slami_Ne%C5%9Furiyat (12 Ekim 2015).

- “1972 Dünya kitap yılı: her hafta bir yayınevi”, *Cumhuriyet*, TT.509614, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği: Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/5921/001582450010.pdf?sequence=1> (10 Ağustos 2016).
- ERDOĞAN, İrfan, “Talim ve Terbiye Kurulu: Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasama Organı”, *Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, (Ed. Cemil Öztürk ve İlhami Fındıkçı), Pegem Akademi, Ankara, 2011, s. 659-662.
- GÖRGEÇ, Sema, *Cumhuriyet, Hakimiyeti Milliye ve Akşam Gazetelerinde Harf Devrimi*, (İÜ Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1972.
- “Harf İnkılabından Sonra Bizde Kitapçılığın Bugünkü Hali ve İstikbali”, *Resimli Şark Dergisi*, 25, Kasım 1933, s.17-23.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Bâbiâli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Vakıf, İstanbul, 1991, s. 378-386.
- İSKİT, Server, *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1939.
- İŞLİ, Nedret, “Bâbiâli’de Yayinevleri”, (çevrimiçi), <http://www.bolsohays.com/yazarmakale-98/anonim-bab-i-alide-yayinevleri.html>, (23 Eylül 2015).
- KALE, Metin, “Harf Devrimi”, *Erdem*, 11/33, Ocak 1999, s. 811-829.
- Kazım Karabekir, “Latin Harfini Kabul Edemeyiz”, *Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları*, (Haz. Hüseyin Yorulmaz), Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1995.
- KILIÇ, Fahri, “Mustafa Kemal Paşa’da Latin Alfabesi Düşüncesinin Oluşumu”, *Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, (Ed. Cemil Öztürk ve İlhami Fındıkçı), Pegem Akademi, Ankara, 2011, s. 843-854.
- “Maarif Teşkilâtına Dair Kânûn”, Sayı: 789, *Resmî Gazete (RG)*, S. 338, t. 03.04.1926.
- “Maarif Vekâleti 1928 Bütçesine 400.000 Lira Tahsisât-ı Fevkalâde İ’tâsı Hakkında”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 5, 8 Kasım 1928 Perşembe, s. 27, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/ehttbmm03005003.pdf> (05 Mart 2014).
- ÖZTÜRK, Cemil, “Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve Harf İnkılabı”, *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu (10-11 Kasım)*, (Ed. Tülay Alim Baran), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 158-170.
- “1928 Sene-i Mâliyesi Maarif Vekâleti Bütçesine Tahsisât-ı Fevkalâde İ’tâsına ve Muhtelif Devâir Bütçelerine Mevzu Tahsisâtın Bazılarının İmhâsına Dâir Kânûn”, Sayı: 1354, *RG*, S. 1039, t. 13.11.1928.
- “tabi”, Büyük Türkçe Sözlük, (TDK) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5859192f01d614.48624042 (20 Aralık 2016).
- “Tek Kitap Kanununa Dair: Mektep Kitapları Tabilerinin Bazı Dilekleri”, *Resimli Şark Dergisi*, 28, 1933, s. 11-16.
- TONGUL, Neriman, “Türk Harf İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 103-130,

(çevrimiçi), [http:// dergiler. ankara. edu.tr/ dergiler/ 45/ 793/ 10166.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/793/10166.pdf) (12 Ekim 2015).

TONGUL, Neriman, *Harf İnkılâbı*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1990.

TUTSAK, Sadiye, BATUR, Zekeriya. “Cumhuriyetten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Ders Kitabı: İki Örneğin Karşılaştırılması”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3, 2011, s. 355-389, [http:// turkishstudies. net/ Makaleler/ 1489412631_24_ sadiye_ tutsak.pdf](http://turkishstudies.net/Makaleler/1489412631_24_sadiye_tutsak.pdf) (11 Ekim 2015).

“Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” Sayı: 1353, RG, S. 1030, t. 03.11.1928, [http://www.mevzuat. adalet. gov.tr /html /463. Html](http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/463.html) (14 Mayıs 2010).

UNAT, Faik Reşit, “Latin Alfabesinden Türk Alfabesine”, *Türk Dili*, 2/23, 1953, s. 721-735.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 180.09/3.16.3, s. 1-10.

BCA, 30.18.01.01/29.32.20.

BCA, 30.18.01.02/1.1.6.

BCA, 30.18.01.02/1.12.5.

BCA, 490.0.0/882.464.1.

Günlük Gazeteler

Cumhuriyet, 23.03.1926, 09.07.1929.

Milliyet, 7, 16, 17, 23, 24, 28.05.1928, 10.07.1929.

Vakit, 27.12.1929.

Hakimiyeti Milliye, 01.04.1929, 10.07.1929, 24.04.1931.

[ATAY], Falih Rıfkı. “Türk Harfleri”, *Hakimiyeti Milliye*, 01.08.1928.

“Bu Seneki Mektep Kitapları”, *İkdam*, 17.06.1929.

Sudi Bey (Kitapçılar Cemiyeti Reisi), “Kitap Okuyucuları Azalıyor”, *Milliyet*, 04.05.1930.

